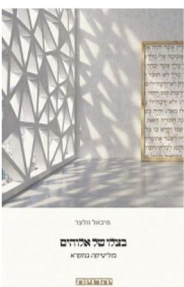

הפוליטית לצורך הבניה פוליטית של הטקסט. זהו בהחלט חידוש מרענן ומשמעותי.

תרומה חשובה נוספת של הספר היא דווקא בשדה התרבותי-אזרחי. העיסוק בתנ"ך ככלי למחשבה פוליטית הוא נדבך נוסף בעיצובה של חברה אזרחית-תרבותית. יש הטוענים כי חברה אזרחית חייבת לאמץ ערכים ורעיונות הלקוחים מתוך השדה האוניברסלי, דווקא מתוך הרעיון של "עם ככל העמים". וולצר מבקש לאחוז בשני הקצוות: מחד גיסא, לעיין בתנ"ך תוך מודעות להיותו בסיסו הדתי, החוקי והתרבותי של העם היהודי; ומאידך גיסא – לעיין בתנ"ך מתוך שפה אוניברסלית. למרות סכנות האנכרוניזם שהוא, כאמור,

נלכד בהן, הרי שהוא מצליח לעורר מחשבה רעננה על הרלוונטיות של התנ"ך לימינו. ●

בצלו של אלוהים

פוליטיקה במקרא

מיכאל וולצר

מאנגלית: יניב פרקש

מכון שלום הרטמן, תשע"ז,

222 עמ'

שנוסדה לאחר גלות בבל, הוא בהחלט משטר שכדאי להימנע מלחזור אליו" (עמ' 11). זוהי השקפה דמוקרטית-ליברלית-חילונית הנסמכת, כאמור, על ההפרדה המסורתית שהתקבלה ממקורות הנצרות בין המרחב השמימי שבו מצוי האל למרחב הארצי שבו פועל האדם – והאדם בלבד. לאור הנחה זו, וולצר מבקש לחשוף את ההיבטים הדמוקרטיים-ליברליים החבויים, לשיטתו, בתוך הטקסט המקראי. הוא אמנם מודע היטב לשימוש במונחים מודרניים באופן אנכרוניסטי, אבל הוא רואה בהם אמצעי ראוי לבחינת הטקסט במשמעות שתהיה רלוונטית לחיים המודרניים.

כך או כך, ספרו של פרופ' מייקל וולצר, שעל תרגומו והוצאתו לאור אמון מכון הרטמן (בתוספות אחרית דבר מאירת עיניים של פרופ' מנחם לורברבוים), הוא בשורה משמחת לאהבי הפילוסופיה הפוליטית והמקרא, משתי סיבות: עצם העיסוק בתנ"ך מנקודת מבטה של הפילוסופיה הפוליטית באופן קוהרנטי מאפשר את הכנסתו של רובד פרשני נוסף ומשמעותי למכלול רובדי הפרשנות המצויים כבר באמתחותינו. אין זו קריאה של חוקר מקרא – אם כי הוא נעזר בהם באופן בולט, ופחות, לצערי, בספרות חז"ל המספקת רובד פרשנות פוליטי נוסף – אלא דווקא של הוגה דעות, המשתמש בכלי מחקר משדה הפילוסופיה

ספרים

דוד מ' פויכטונגר

18

פוליטיקה מהשמים

האם מנהיגות בימינו יכולה

ללמוד מדיניות מעשית

מהמקרא, שמנהיגיו כפופים

לחוקי התורה ואינם אוטונומיים?

עיון פילוסופי-פוליטי בתנ"ך

שותפות פוליטית עם אֵלֹהים

הניסיון לשאוב השראה מדגמים פוליטיים במקרא למציאות ימינו בעייתית אם מנתקים בין האֵל לאדם. מחשבה מדינית-דתית אחרת עשויה ללמוד פוליטיקה דווקא מתוך השילוב ביניהם

החברה צודקת. העיקרון הראשון הוא היות המחוקק כפוף לחוק (דבר זה מודגש בפרשת המלך בספר דברים פרק יז. שם מחויב המלך לכתוב לו ספר תורה כדי להדגיש כניעה וכפופות בפני החוק העליון). אברהם דורש מהקב"ה לעמוד בתנאי הבסיסי המשמש תשתית לכינון הברית: כפיפות לחוק. אף אחד מהצדדים אינו רשאי לחרוג ממסגרת החוק. גם אם היא נקבעה על ידי הקב"ה, אסור לו לחרוג מהתחייבותו. שהרי אי עמידה בתנאי זה פורמת את מארג האמון הנרקם בין הצדדים.

העיקרון הפוליטי השני הוא ששיתוף הפעולה בין המחוקק לכפופים נשען במידה רבה על העובדה שהפרשנות לחוק אינה נחלתו הבלעדית של המחוקק. הקב"ה אינו הפרשן הבלעדי של החוק שהוא עצמו קבע! יש כאן ביטוי מפורש לפער המוצדק והלגיטימי שבין קביעתו של החוק לפרשנות הניתנת לו בהתאם לנסיבות הזמן והמקום – על ידי האדם. הפרשנות נתונה למשא ומתן. זוהי הסיבה לכך שאברהם ראה לנכון לפרוט את שאלת הצדק הכללי לפרטים, ולבחון את כוונת הקב"ה לגבי מספר הצדיקים שעליהם יחולו הכללים שקבע הקב"ה המחוקק.

זהו הפולמוס המפורט הראשון – ואולי המיוחד – במקרא בין האדם לאֵל בנוגע לשאלת הצדק ואופן הכלתו על חברת בני האדם; וזוהי, למעשה, סוגיה פוליטית מובהקת, בדיוק כשם שספר המדינה של אפלטון נפתח בשאלתו של סוקרטס "מהו צדק".

היבטים ליברליים חבויים

הפוליטיקה אינה חייבת אפוא להיות נחלתו של האדם, כפי שאולי ניתן להבין מספרו של וולצר. הפוליטיקה, כבעלת ערך חיובי, אינה רק מאבק על עוצמה ומשאבים. פוליטיקה – וזוהי גם המשמעות הקלאסית של המונח – היא למעשה אומנות (מומחיות) אשר נועדה לארגן סדר פוליטי ואזרחי ראוי על בסיס חוק. זאת הסיבה אפוא לרעיון שלפיו תיקון העולם הוא פרי שיתוף הפעולה ההדוק בין האֵל לאדם המופיע במקרא. הקב"ה הוא שותף פוליטי! האם קביעתו של וולצר כי "האמונה בריבונות האֵל ובמעורבות ההיסטורית שלו מלבה את השאיפות הרדיקליות והופכת אותן למשיחיות" (201) היא הכרחית ודרמטיניסטית? ייתכן, אם כי אני מרשה לעצמי להיות ספקן לאור הרשיח הפוליטי הראשון במקרא שצוין לעיל. קריאת הטקסט המקראי מתוך המשקפיים האידיאולוגיים שמרכיב הפרשן היא כמובן לגיטימית, וחשופה, באופן טבעי, לביקורות. כחוקר בעל השקפת עולם מוצקה קובע וולצר בסוף ההקדמה לספרו כי "ההיסטוריה המקראית אינה משהו שראוי כי מי מאיתנו יתפוזר לשחזר. היא כללה אסונות רבים מדי, והמשטר האחרון המתואר במסגרתה, מדינת המקדש התאוקרטית

ישר" (עמ' 81). לאור טענה זו, וולצר מאפיין את המוסדות התיאולוגיים-פוליטיים (הברית, מערכת קובצי החוקים על מאפייניהם ומגמתם השונה, נביאים, זקנים, מלכים, כוהנים) למן יציאתו של העם העברי ממצרים ועד ימי עזרא ונחמיה כבעלי מעמד מיוחד: מחד גיסא, יש להם מעמד משמעותי ומחייב במרחב האנושי, הם האמונים על הסדר הדתי והאזרחי בו (ולכן הם יוצרים פוליטיקה); מאידך גיסא, הם כפופים לחוק האֵלֹהי ואינם באמת אוטונומיים.

פרשנותו של וולצר נסמכת על קבלת הנחות היסוד מהחשיבה הנוצרית המחוללת בעת החדשה, ולפיה הפוליטיקה היא נחלתו של האדם, והאדם בלבד, כיוון שנושאה הוא המאבק על העוצמה, בעוד האֵל אינו – ואיננו צריך להיות – חלק מהמאבק. האֵל אינו רק מטאפיסי (מעל הטבע) אלא הוא גם מטאפוליטי (מעל הפוליטי).

גם הוא כפוף לחוק

קריאתו של וולצר מרתקת לאור העובדה שהוא מנסה, כאמור, לחלן את המקרא לצורך הבנות פוליטיות החייבות, לדידו, להיות מנותקות מאֵלֹהים – ולחיות, בעל כורחו, בצלו ותחת חסותו. אך האם זוהי הקריאה האפשרית היחידה? ודאי שלא. יש הטוענים כי המחשבה המדינית היהודית (שמצויה בין מגוון תחומי העיסוק של וולצר) רואה לנגד עיניה את הפוליטיקה כמעורבות – שמה נאמר: השלמה/תחרות – מתמדת בין שתי ישויות המכוננות עולם: האֵל והאדם. זוהי, לטעמם, גם רוח הרברים הנושבת מהמקרא: שילוב ולא מידור.

כלומר, בעוד וולצר רואה את האֵל כמעל לאדם, הרי שהמחשבה המדינית היהודית רואה באל ובאדם כביכול שווים במעמדם ביחס לסוגיית עיצוב החברה ותיקונו של עולם. פעמים שמופעיו של האֵל גלויים, ופעמים הוא שותף נסתר ונוכח (גם אם לא גלוי) לאדם. הנגזרת להנחה זו היא שגם הפוליטיקה מקבלת "צבע" ואופי שונה מההגדרות והמאפיינים העולים מהספר. אדגים זאת בקצרה באמצעות דרישה אברהם – הקב"ה בנוגע לעתידו של סרום ועמורה (בראשית יח).

לאחר שנפרד אברהם מהמלאכים ששמו פעמיהם לכיוון סרום ועמורה, מתפתח דרישה בין אברהם לקב"ה על אודות גורלה העתידי של העיר הסוררת. זהו דיאלוג מרתק שאינו מסתכם במספר הצדיקים בסרום, אלא מבקש לתהות על שאלת היסוד העקרונית בכינונה של כל חברה – שאלת הצדק, וליתר דיוק: כיצד עושים צדק?

תוך כדי הדיון טוען אברהם כלפי שמיא: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט?". תמיהה זו שמועורר אברהם מול ה' מתאפשרת לאור הברית שנקבעה בינו לבין הקב"ה. אברהם, האדם, הסופי, נמצא כבעל מעמד שווה ערך כביכול לזה של הקב"ה, האינסוף – שותפו לברית. בעמדתו של אברהם ביחס לזה, המחוקק, משוקעים שני עקרונות בסיסיים המבנים

כאשר במשחק אסוציאציות מקרי תיזרק לחל לא האוויר המילה "פוליטיקה" מישוהו יגיד מיד – אם לא בתשובה הראשונה אז בוודאי בתשובה הבאה אחריה – את המילה "שחיתות". ומה הפלא? הרי בימינו בדרת המחל בהס לפוליטיקאים היא שהם מושחתים והחשדנות כלפיהם וכלפי מניעיהם היא בבחינת חוק טבע של ההמונים. מה שנותן לפוליטיקאי לעשות הוא רק להוכיח עד כמה הוא באמת כזה. אולם האם פוליטיקה היא בהכרח בסיס לשחיתות? האם, כהגדרתם של רבים מחוקרי מודע המדינה, פוליטיקה (למן ימיו של מקיאבלי) היא רק "מאבק על עוצמה ומשאבים" או "מי נותן למי, כמה ואיך"? ואולי אפשר לראות בפוליטיקה רעיון ופרקטיקה שמשוחררים מכל "פוליטיקה" כזאת ולראות בה דווקא פעילות ראויה, מיטיבה, בונה, חיובית ואולי אף נעלה?

דומה שהספר "בצלו של אֵלֹהים" (In God's Shadow), מאת פרופ' מייקל וולצר, מהוגי הדעות הקהילתניים החשובים בארה"ב, מבקש להציג זווית מעט שונה על המונח, דווקא מתוך עיון פילוסופי-פוליטי בתנ"ך. כבר בהקדמה מבהיר וולצר כי "התנ"ך הוא מעל הכול ספר דתי", אבל הוא מוסיף מיד כי הוא "גם ספר פוליטי". לאמור, המקרא רצוף במאבקים בין ממסדים ורעיונות שונים הנוגעים לעיצוב תרבותו (הדתית) של עם ישראל לאורך הדורות.

מנקודת מבטו הליברלית-חילונית, צודק וולצר בקביעה שבעוד המקרא מבקש להצביע על המערכת הדתית-תיאולוגית הראויה, ומפגין חוסר סובלנות מוחלט כלפי אלו הסוטים ממנו (כדוגמת שבעת עמי הארץ), הרי שמעולם לא היתה כוונתו להצביע על הסדר הפוליטי הראוי. יחד עם זאת, הוא מזהה במקרא זרעי מחשבה פוליטיים שונים היכולים להתפתח לכיוונים יצירתיים והיכולים להעשיר את תחום המחקר במדע המדינה המכונה "פוליטיקה השוואתית" (Comparative Politics).

וולצר רואה במקרא את ביטוי של הדגם שלפיו הקב"ה הוא המלך (תיאוקרטיה – שלטון האֵל). זוהי מערכת המאופיינת בהנהגתו הישירה של האֵל, ולכן היא נעדרת פוליטיקה. הפוליטיקה, לדידו, הופכת לישות אוטונומית אנושית-חילונית המנותקת מאֵלֹהים אך חיה בצלו: "אם נחשוב על הפוליטיקה כצורה של התמודדות אנושית עם בעיות הקיום המשותף של יחידים וקבוצות", כותב וולצר, "הרי ניתן לומר שאֵלֹהים סיכל מראש את הפוליטיקה בעם ישראל כאשר מינה לו שופטים ובהדרגה ללחום בעצמו, באופן

ד"ר דוד מ' פויכטונגר הוא ראש החוג לאזרחות במכללה האקדמית הרצוג ומלמד באוניברסיטה העברית. ספרו "מיזוג אופקים – מחשבה מדינית יהודית-ישראלית", בעריכה משותפת עם פרופ' דן אבנון, ראה אור לאחרונה בהוצאת מאגנס

בעל מעמד שווה ערך כביכול לזה של הקב"ה. אברהם, תחריט עץ מעשה ידי אפרים משה יליון, 1908